

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีความรู้กับปรัชญาภาษา ในทัศนคติของพระธรรมกิริติ

An Analysis the Relationship between Epistemology and Language Philosophy in the Concept of Dharmakīrti

อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์

Oraphan Suchatkulawit

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาทฤษฎีความรู้ตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti) ๒) เพื่อศึกษาปรัชญาภาษาตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti) ๓) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีความรู้และปรัชญาภาษาตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti) การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร

ในคำถามว่าความรู้กับภาษาในทัศนคติของพระธรรมกิริติมีความสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร ผลการวิจัยพบว่า ความรู้และภาษาของพระธรรมกิริติมีความสัมพันธ์ต่อกันใน ๒ ลักษณะและในแต่ละลักษณะมีปัจจัยที่ส่งผลกับระดับความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ลักษณะแรกคือความสัมพันธ์ในลักษณะตามความเป็นจริงโดยมีปัจจัยคือความตระหนักรู้ (Awareness) ทั้งนี้เพราะนอกจากความตระหนักรู้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการรับรู้ยังช่วยลดการปรุงแต่งของความคิด ความสัมพันธ์ในลักษณะที่สองคือความสัมพันธ์ในลักษณะสาเหตุและผลลัพธ์ (Cause and Effect) ซึ่งปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพความสัมพันธ์คือความจำเป็น ดังนั้นแม้ว่าในทัศนคติของพระธรรมกิริติวัตถุของภาษา (สามัญญลักษณะ) กับวัตถุที่มีอยู่จริงมีธรรมชาติ (สวลักษณะ) จะแตกต่างกัน แต่ถ้าอธิบายภาษาผ่านเครื่องมือของความรู้จะช่วยในการเข้าใจการเชื่อมต่อของวัตถุทั้งสองประเภท งานวิจัยนี้เสนอว่าให้มีการศึกษาอิทธิพลของจิตกับการสื่อสาร

คำสำคัญ : พระธรรมกิริติ, ทฤษฎีความรู้, ปรัชญาภาษา

Abstracts

The Article, Re: “An Analysis of Relationship between Knowledge and Language in Concept of Dharmakīrti” serves three objectives: 1) to study the theory of knowledge according to the concept of Dharmakīrti 2) to study the philosophy of language according to the concept of Dharmakīrti 3) to analyze the relationship between theories of knowledge and the philosophy of language according to the concept of Dharmakīrti. This research use documentary methodology.

In the question what are the Relationship between Epistemology and Language Philosophy in the Concept of Dharmakīrti. The research found that the knowledge and language of Dharmakīrti are related in two ways. And in each aspect, there are key factors that affect relationships. Firstly, realistic relationship, driven by awareness, demonstrates higher capability of one’s perception as well as prevention of potential thought distortion. Secondly, cause and effect Relationships, in which factors affecting the quality of relationships are necessary. Thus, although the object of language (Sāmānya: Universal) and the object of reality (Svalaksana: Particular) are different, Understanding the nature of language and instruments of knowledge can reveal the connection of two types of objects. This research proposes that the study about the effects of sense for communication.

Keywords: Dharmakīrti, Epistemology, Language Philosophy

บทนำ

ทฤษฎีความรู้ของพระธรรมกิริติ ให้ความสำคัญกับเครื่องมือในการเข้าถึงความรู้ ๒ ประเภท คือ แบบประจักษ์ (Perception) และแบบอนุมาน (Inference) เครื่องมือในการเข้าถึงความรู้ ๒ ประเภทนี้ ช่วยให้เข้าถึงวัตถุของความรู้ (Object of Knowledge) ซึ่งมีอยู่ ๒ ลักษณะคือแบบสวลักษณะ (Particular) และแบบสามัญลักษณะ (Universal) กระบวนการในการเข้าถึงวัตถุของความรู้ อาศัยความสัมพันธ์ระหว่าง ร่างกายและจิตใจ (Body and Mind) ทฤษฎีความรู้ของพระธรรมกิริติ ให้ความสำคัญทั้งกับกระบวนการ และผลลัพธ์ เพราะพระธรรมกิริติให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเองของมนุษย์ โดยพระธรรมกิริติ เชื่อว่าการประสบความสำเร็จของมนุษย์เป็นผลมาจากความรู้

ปรัชญาภาษาของพระธรรมกิริติ ให้ความสำคัญความคิดเท่าเทียมกันกับภาษา โดยความคิดและภาษาจะเกิดขึ้นได้ต้องมีฐานมาจากประสบการณ์และพัฒนาเป็นความคิดและภาษาผ่านรูปแบบการอนุมาน (Inference) โดยความคิดใช้วิธีการที่เรียกว่า การอนุมานเพื่อตนเอง (Inference for Oneself) และภาษาใช้วิธีการที่เรียกว่า การอนุมานเพื่อผู้อื่น (Inference for Someone Else) นอกจากนี้ลักษณะเด่นของปรัชญาภาษาของพระธรรมกิริติคือรูปแบบการอนุมานเชิงปฏิเสธเพื่อสามารถกล่าวถึงสิ่งที่เข้าถึงไม่ได้ด้วยวิธีประจักษ์

ในขณะที่กลุ่มสัจนิยมเชื่อว่า ภาษาสามารถสื่อถึงวัตถุที่มีอยู่จริง หรือกลุ่มจิตนิยมเชื่อว่าภาษาไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับความเป็นจริงแต่ขึ้นอยู่ความสามารถในการให้เหตุผล แม้ว่าแนวคิดทั้งสองกลุ่มนี้ได้รับความนิยมในกลุ่มที่เชื่อทางวิทยาศาสตร์หรือวาทกรรม แต่ทั้งสองแนวคิดนี้ถูกโต้แย้งโดยผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาเนื่องจากสิ่งที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนามีหลายระดับแต่แต่ละบุคคลสามารถเข้าถึงได้ไม่เท่ากัน ทำให้การใช้ภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีลักษณะที่หลายหลาย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาทฤษฎีความรู้ตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti)
๒. เพื่อศึกษาปรัชญาภาษาตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti)
๓. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีความรู้และปรัชญาภาษาตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti)

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเชิงเอกสาร ขอบเขตด้านเอกสารได้แก่ หนังสือของท่านธรรมกิริติ (Dharmakīrti) ที่มีชื่อว่า Dharmakīrti's Pramāṇavārttika และ Vādanāyā of Dharmakīrti รวมถึง หนังสือญาณวิทยาและปรัชญาภาษาที่เกี่ยวข้อง และ ขอบเขตด้านเนื้อหาได้แก่ทฤษฎีความรู้และทฤษฎีภาษาของพระธรรมกิริติ

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ประการคือ

- ๑) เพื่อศึกษาทฤษฎีความรู้ตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti)
- ๒) เพื่อศึกษาปรัชญาภาษาตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti)
- ๓) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีความรู้และปรัชญาภาษาตามแนวคิดพระธรรมกิริติ (Dharmakīrti) สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ทฤษฎีความรู้ของพระธรรมกิริติ

พระธรรมกิริติได้อธิบายความสำคัญของความรู้ต่อมนุษย์ไว้ ดังนี้ “การประสบความสำเร็จของมนุษย์นั้นมีผลมาจากความรู้ เพราะความรู้เป็นสิ่งที่สร้างประสิทธิภาพในการสร้างการกระทำซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความสำเร็จ ความสำเร็จในที่นี้คือ การบรรลุเป้าหมายที่ต้องการและไม่ประสบกับสิ่งที่ไม่ต้องการ ซึ่งการกระทำที่เป็นสาเหตุอาจอยู่ในรูปแบบของการประพจน์และข้อมูลก็ได้ ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความรู้ของพระธรรมกิริติมี ๒ ลักษณะ คือ เป็นสาเหตุและเป็นสิ่งกำหนดเป้าหมายของมนุษย์ ในส่วนแรกคือความรู้ในฐานะสาเหตุในรูปแบบของการประพจน์หรือข้อมูล และส่วนที่สองความรู้ในฐานะเป็นตัวกำหนดเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ การประพจน์หรือข้อมูลอันเป็นสาเหตุเทียบได้กับ “ความรู้ที่ถูกต้อง” (Right Knowledge) หรือ สัมมาทิฐิ (ความเห็นถูก) ในพระพุทธศาสนา ส่วนความรู้ในส่วนที่สองเทียบได้กับปัญญา ปัญญาหรือความเห็นแจ้งจะช่วยให้กำหนดเป้าหมายชีวิตได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ของความรู้ทั้ง ๒ ลักษณะเป็นไปในลักษณะอนุเคราะห์ต่อกัน ผู้ที่ปฏิบัติแสวงหาความรู้และปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจึงจะยิ่งลึกซึ้งเห็นผลลัพธ์ดังกล่าว ปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ

๑. บ่อเกิดของความรู้

พระธรรมกิริติได้อธิบายว่าบ่อเกิดของความรู้มีด้วยกัน ๒ ทางด้วยกัน คือ ประจักษ์ (Perception) และ อนุมาน (Inference)^๑ การที่พระธรรมกิริติกล่าวว่าบ่อเกิดแห่งความรู้มีเพียงแค่ ๒ ทาง เพราะ ๑) พระธรรมกิริตินับถือพระพุทธศาสนาจึงไม่เชื่อการมีอยู่ของพระเจ้า ๒) พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง บ่อเกิดความรู้ทั้ง ๒ ทางที่พระธรรมกิริตินำเสนอ แสดงให้เห็นว่า พระธรรมกิริติยอมรับในการแสวงหาความรู้ในรูปแบบของประสบการณ์หรือประจักษ์ (Empiricism) และเหตุผลนิยม (Rationalism) โดยความรู้เกิดจากประสาทสัมผัสมาเปรียบเทียบกับความคิดที่เคยสัมผัสมาแล้ว โดยประสาทสัมผัสในทางพระพุทธศาสนาแตกต่างจากประสาทสัมผัสในแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก ปรัชญาตะวันตกประสาทสัมผัสมี ๕ อย่าง ได้แก่ ตา, หู, จมูก, ลิ้น และ กาย ส่วนในปรัชญาของพระธรรมกิริติประสาทสัมผัสมี ๖ อย่างด้วยกัน คือ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย และใจ ทำให้ประสบการณ์ทางจิตถูกจัดอยู่ในบ่อเกิดของความรู้แบบประจักษ์ นอกจากนี้วิธีการให้เหตุผลของพระธรรมกิริติ เป็นระบบตรรกศาสตร์ที่แตกต่างจากปรัชญาตะวันตก คือเป็นตรรกศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ การตรวจสอบผ่านวิธีการเชื่อมโยงระหว่างสาเหตุและผลลัพธ์ (Cause and Effect) ซึ่งวิธีการให้เหตุผลเช่นนี้สอดคล้องกับ

^๑ S.R. Bhatt and Anu Mehrotra, **Buddhist Epistemology**, (London : Greenwood Press., 2000), p.11.

^๒ Dunne, John D, **Foundations of Dharmakirti's Philosophy (Studies in Indian and Tibetan Buddhism)**, (Boston: Wisdom Publications, 2004), Loc. 793.

แนวคิดในพระพุทธศาสนาเรื่อง “อิทธิปัจจัยตา” และแสดงให้เห็นถึงการยืนยันวัตถุประสงค์ของความรู้นั้น เป็นไปเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

๒. ธรรมชาติของความรู้

ธรรมชาติของความรู้ของพระธรรมกิริตต้องอาศัยทั้งวัตถุ (Object) และจิต (Subject) ไปพร้อมๆ กัน ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ โดยวัตถุจะเป็นวัตถุที่เรา รู้ ส่วนจิตจะเป็นผู้รู้ ธรรมชาติของความรู้ของพระธรรมกิริตจึงถูกจัดอยู่ในกลุ่มสัมพัทธนิยม หรือกล่าวอีกนัยยะคือ การแสวงหาความรู้ของพระธรรมกิริต เน้นการปฏิบัติ ในกระบวนการปฏิบัติและการเรียนรู้จึงเป็นการทำงานที่สัมพันธ์กันระหว่าง กายกับจิต (Body and Mind) รูปแบบการทำงานระหว่างกายกับจิตเป็นการทำงานที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเป็นการรับรู้ในแต่ละช่วงขณะ ซึ่งทำให้เข้าถึงแบบอันเป็นสาเหตุของทั้งความเหมือนความต่างที่เกิดขึ้นในแต่ละสถานะ กระบวนการรับรู้ในแต่ละสถานะเป็นการรับรู้เฉพาะตน ผู้รู้จะสามารถรับรู้ทางจิต (Cognitive Process) ในจุดที่เข้าถึงสถานะ พระธรรมกิริตเรียกว่า การเปิดเผยตนเอง sva-prakasa (self-revelation)^{๑)} เป็นการตระหนักรู้ในสถานะ (Sarupa) ของวัตถุในฐานะ สิ่งที่มีมันเป็น (as it is) มากกว่า มันคืออะไร (What it is) พระธรรมกิริตเน้นความสำคัญของการตระหนักรู้ว่าจะเกิดขึ้นในแต่ละช่วงขณะเท่านั้น ผู้รู้ต้องรับรู้ให้ทันสิ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะเพราะถ้าไม่ใช้การรับรู้ในขณะนั้น ความรู้ที่เกิดขึ้นจะได้รับอิทธิพลจากความคิดหรือความทรงจำ^๔

๓. เครื่องมือในการเข้าถึงความรู้

เครื่องมือในการเข้าถึงความรู้ในทัศนะคติของพระธรรมกิริตมี ๒ อย่างด้วยกัน คือ แบบประจักษ์ (Perception) และ แบบอนุมาน (Inference)

๓.๑) ประจักษ์ (Perception) หรือ ปรัตยักษะ (Pratyaksa) ตรงกับคำว่า Kalpanapodham แปลว่า ๒ อย่างคือ ปราศจากมโนทัศน์ (Nonconceptual) และปราศจากภาษา (Nonverbal) การรับรู้แบบประจักษ์เป็นการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสเท่านั้น ไม่มีการปรุงแต่งของ (Mental Conception) ทั้งจากสัญญาเก่า (Mind-Given) และ ความฟุ้งซ่านของจิต (Mental Imposition)^๕ ความรู้แบบประจักษ์เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นทางวิญญูณ มีองค์ประกอบ ๓ อย่างด้วยกัน คือ ผู้รู้, การรู้ และ สิ่งที่ถูกรับรู้ได้ ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเกิดขึ้นทางจิต (Consciousness) เป็นความรู้ในแต่ละช่วงขณะ (Momentariness) พระธรรมกิริตได้อธิบายประเภทของ Pratyaksa มี ๔ ประเภท^๖ ด้วยกันคือ

^{๑)} Rajendra Prasad, *Dhamrmakirti's Theory of Inference Revaluation and Reconstruction*, (New Delhi : Oxford University Press, 2002), p. 16.

^๔ Loc., p. 11.

^๕ S.R. Bhatt and Anu Mehrotra, *Buddhist Epistemology*, (London : Greenwood Press., 2000), p. 40.

^๖ Loc., p. 44-48.

(๑) การรับรู้โดยประสาททั้ง ๕ (Indriya Pratyaksa) เป็นรูปแบบหลักพื้นฐานของ Pratyaksa คือการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส (Cognitive Sense) ทั้ง ๕ โดยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ นี้ จะทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง ระหว่างจิตของผู้รู้ (the Subjective Consciousness) กับสถานะความเป็นจริง ของวัตถุนั้นๆ (The Objective Reality lying outside) โดยไม่ผ่าน การสื่อสาร (Non-Verbal)

(๒) การรับรู้โดยจิต (Manasa Pratyaksa) จะเกิดตาม Indriya Pratyaksa อย่างกระชั้นชิด เป็นการรับรู้โดยใจ

(๓) สวสังเวทนา (Svasamvedana) คือหมายถึง การจิตสำนึก (All Consciousness), การรับรู้ (Citta) และ สภาวะทางจิต (Caitta) เป็นการรับรู้และเข้าใจสภาวะเช่น น่าพึงพอใจและน่าเบื่อหน่าย เป็นต้น

(๔) โยคีประจักษ์ คือ ความรู้ของโยคีผู้ได้ฌาน Yogi Jnana เทียบเท่ากับการรู้แบบผุดรู้ (Intuition)

สิ่งที่ถูกรู้โดยวิธีประจักษ์ คือ สวลักษณะ (Svalaksana) คือมีการเปลี่ยนแปลงได้ การรับรู้ การเปลี่ยนแปลงผ่านช่วงเวลาแบบต่อเนื่อง (Anvaya) จะทำให้เกิดการเข้าใจถึงสภาวะของสิ่งๆนั้น ได้อย่าง ชัดเจน โดยทำให้ทราบว่าสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้นมีสาเหตุมาจากอะไร มีความเหมือนและความต่างกัน อย่างไร การรับรู้สภาวะเช่นนี้เป็นการรับรู้เฉพาะตนซึ่งแต่ละบุคคลอาจจะรับรู้ได้แค่บางส่วนตามความสามารถของประสาทสัมผัส จึงเรียกว่าการรับรู้แบบนี้ว่าบางส่วน (Particular)

นอกจากนี้แม้ว่า สวลักษณะ (Svalaksana) จะเป็นวัตถุที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ แต่เนื่องจาก ความเป็นอยู่จริง มีสภาวะที่สะท้อนอย่างแท้จริง ทำให้สวลักษณะ (Svalaksana) มีชื่อเรียกอีกชื่อว่า ความเป็นจริงแบบปรมาตม (Ultimate Reality) จะสังเกตเห็นได้ว่าความเป็นจริง (Reality) ที่สมบูรณ์ ในทัศนคติของพระธรรมกิริติ ไม่ใช่การเข้าไปรับรู้ความเป็นวัตถุ แต่หมายถึงการรับสภาวะที่แสดงการมีอยู่ ของวัตถุนั้น หรือไม่มีอยู่ เช่น การเกิด การดับ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพุทธศาสนา คือ กฎไตรลักษณ์ ที่ว่าด้วย อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

๓.๒) การอนุมานเป็นหนึ่งในวิธีการเข้าถึงความรู้ ตามทัศนคติของพระธรรมกิริติ การอนุมาน เป็นการสร้างมโนทัศน์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติสามารถเข้าถึงความเป็นจริงแบบสมมุติ (Conventional Reality) และมโนทัศน์มีความสัมพันธ์กับความคิดและภาษา^๓

การอนุมานประมาณของพระธรรมกิริติมีองค์ประกอบพื้นฐาน ๓ อย่างด้วยกัน คือ ๑) ประธาน (S) หรือเรียกว่า คุณลักษณะที่ถูกรับรอง (Quality-Possessor), ๒) ข้อสรุป (P), ข้อยืนยัน (Predicate)

^๓ José Ignacio Cabezón, *Buddhism and Language: A Study of Indo-Tibetan Scholasticism*. (New York : State University of New York Press, 1956), p. 118.

หรือเรียกว่า คุณลักษณะ (Quality) และ ๓) เหตุผล (E) หรือ หลักฐาน (Hetu, línga) โดยมีโครงสร้างของการอนุมาน (The Basic Structure of Inference)^๙ มีดังนี้

S เป็น P เพราะว่า E เช่น ช้างเป็นสัตว์ป่า เพราะช้างอยู่ในป่า เป็นต้น

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นรูปแบบของเหตุผลและข้อสรุป แสดงธรรมชาติออกมาเหมือนกัน^๙ สิ่งที่ถูกรู้จากการอนุมาน จึงเป็นการเชื่อมโยงเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ และเมื่อเป็นรูปแบบที่ชัดเจน จึงสามารถกำหนดเป็นสัญลักษณ์ จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า สามัญญลักษณะ (sāmānya) หรือสากล (Universal) แต่ความเป็นสามัญญลักษณะจะไม่ปรากฏสภาวะที่แท้จริงออกมา จึงเรียกอีกชื่อว่า ความเป็นจริงแบบสมมติ (Conventional Reality)

การรับรู้ที่ผิดในทัศนคติของพระธรรมกิริติ มี ๒ ลักษณะ คือ ความสำคัญผิด (Error) และการเข้าใจผิด (Mistake) ความสำคัญผิดสัมพันธ์กับภาพที่ปรากฏ^{๑๐} คือ การรู้ที่เกิดจากการเข้าใจผิด เมื่อสิ่งที่ปรากฏและรับรู้ไม่ตรงกับสิ่งที่มีอยู่จริง เช่น การเห็นเงาในทะเลทราย หรือการเห็นงูเป็นเชือก เชือกเป็นงู ในขณะที่การเข้าใจผิด (Mistake) เกิดจากการสับสนความคิดผิดพลาด กล่าวคือเมื่อผู้รู้เข้าไปกระทบวัตถุที่ถูกรู้ จิตเกิดการเข้าใจผิดในสภาวะของวัตถุที่ถูกรู้ ดังนั้นจึงเกิดการเข้าใจไม่ตรงกับสิ่งที่วัตถุแสดงปรากฏออกมาจริง

๔. ความรู้ที่สมเหตุสมผล (Valid Knowledge) ในทัศนคติของพระธรรมกิริติ

พระธรรมกิริติได้อธิบายลักษณะของความรู้ที่สมเหตุสมผลในความคิดของท่านไว้ในคัมภีร์ Pramāṇamavisamvādi ว่า ความรู้ที่สมเหตุสมผลจะไม่ขัดแย้งกัน การเกิดขึ้นความรู้ที่สมเหตุสมผล เกิดผ่านการกระทำที่มีต่อวัตถุ จึงไม่ขัดแย้งกับประสบการณ์^{๑๑} นอกจากนี้ความรู้ที่สมเหตุสมผลของพระธรรมกิริติ มีความสัมพันธ์กับความรู้ที่ถูกต้อง (Right Knowledge) ในพุทธปรัชญาเถรวาท ความรู้ที่ถูกต้องในพุทธปรัชญาเถรวาท มี ๒ ระดับ^{๑๒} คือระดับเบื้องต้น คือสามารถเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลของการกระทำ และในระดับสูงคือ สามารถเห็นสิ่งต่างๆตามสภาวะความเป็นจริงในทางพระพุทธศาสนา

^๙ Dunne, John D. *Foundations of Dharmakirti's Philosophy* (Studies in Indian and Tibetan Buddhism), (Boston : Wisdom Publications, 2004), Loc. 906-922.

^{๑๐} José Ignacio Cabezón, *Buddhism and Language: A Study of Indo-Tibetan Scholasticism*. (New York : State University of New York Press, 1956), p. 120-121.

^{๑๑} Loc., p. 122.

^{๑๒} Amar Singh, *The Heart of Buddhist Philosophy: Dinnaga and Dharmakirti*, (New Delhi : Munshiram Manoharlal Pulication, 1984), p. 103.

^{๑๓} J.P.Pathirana, *Pragmatism in Buddhism*. Buddhist Cultural Centre, (Sri Lanka : Dehiawala, 2003), p . 97-98.

ปรัชญาภาษาในทัศนะของพระธรรมกิริติ

ในทัศนคติของพระธรรมกิริติ ภาษาคือสิ่งเกิดจากมโนทัศน์และการเรียบเรียงความคิดที่มนุษย์ถ่ายทอดออกมา ภาษากับความคิดจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยพระธรรมกิริติได้กล่าวไว้ วิธีการที่ภาษาระบุกับสิ่งต่างๆ เป็นวิธีเดียวกันกับที่ความคิดของมนุษย์เข้าใจวัตถุ ภาษาระบุวัตถุผ่านมโนทัศน์ที่มนุษย์มีในจิต (The Concepts We have in Mind) โดยมีเจตนา (Intention) เป็นองค์ประกอบในการนำเสนอ^{๑๓} นอกจากนี้ปรัชญาภาษาของพระธรรมกิริติ มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือสามารถอธิบายถึงสิ่งที่ไม่สามารถเข้าถึงด้วยประสาทสัมผัสของบุคคลธรรมดาได้ ซึ่งการปรากฏของคำประเพณีนี้มีมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะพระธรรมกิริติอธิบายปรัชญาภาษาผ่านการผสมผสานแนวคิด ๓ อย่างด้วยกันคือ ภาววิทยาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ (Unique), ทฤษฎีการจำแนกและ ความคิดและการสื่อสาร

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องดำรงอยู่เป็นกลุ่ม เป็นสังคม และมนุษย์อาศัยภาษาเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ภาษาจึงเป็นทั้งเครื่องมือของมนุษย์สำหรับการสื่อสารและเป็นตัวกำหนดความคิดของมนุษย์ภายหลังจากมนุษย์รับสาร

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุที่มีอยู่จริง (สวลักษณะ) กับวัตถุของภาษา (สามัญญลักษณะ)

ในการใช้ภาษา สิ่งที่มีมนุษย์ต้องการคือความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการที่จะสื่อ และผู้รับสารก็ต้องที่จะทราบว่าตนเองรับสารถูกต้องหรือไม่อย่างไร โดยทั่วไปความสัมพันธ์จึงถึงแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ ผู้รับสาร, ผู้ส่งสาร และสาร แต่พระธรรมกิริติได้ขยายความเพิ่มในการเข้าใจการเปลี่ยนข้อมูลของวัตถุเป็นสาร และลักษณะของสารที่มนุษย์ใช้สื่อสารกัน ซึ่งพระธรรมกิริติเรียกทั้งสองสิ่งนี้ว่า สวลักษณะ (Particular) และสามัญญลักษณะ (Universal) ตามลำดับ

สวลักษณะ (Particular) คือวัตถุที่มีอยู่จริง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอยู่ในแต่ละสิ่งและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เมื่อเป็นสิ่งที่อยู่จริงและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงทำให้สวลักษณะมีจำนวนนับไม่ถ้วนจนไม่สามารถเป็นวัตถุที่ใช้ในการสื่อสารร่วมกันได้ การสามารถเข้าถึงสภาวะวัตถุแบบสวลักษณะทำได้โดยวิธีการประจักษ์รู้ได้เฉพาะตน แต่ถ้าเพื่อการสื่อสารที่จะไว้คู่ร่วมกันสามารถดูได้จากผลลัพธ์ เพราะการมีผลลัพธ์แสดงว่ามีสาเหตุ ซึ่งก็คือสวลักษณะนั่นเอง

สามัญญลักษณะ (Universal) คือวัตถุของภาษา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร เมื่อต้องใช้ในการสื่อสารผ่านจึงหมายถึงมีคนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับสัญลักษณ์นี้มากกว่าหนึ่งคนขึ้นไป ซึ่งที่ถูกกำหนดขึ้นเป็นสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่กำหนดผ่านความคิด โดยมีการตรวจสอบและตกลงร่วมกัน การสร้างข้อตกลงเป็นการสะท้อนถึงว่ามนุษย์มีสัญญาหรือภาพโครงสร้างความคิดเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์นี้เหมือนกัน

^{๑๓} Georges B.J. Dreyfus, *Recognizing Reality: Dharmakirti's Philosophy and Its Tibetan Interpretations*, (New York : State University of New York Press, 1997), p.218.

วัตถุของภาษาจึงเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามเวลา และแสดงถึงความเป็นวัตถุแตกต่างกันกับ สวลักษณะ ดังนั้น ไฟที่มีอยู่จริง กับ คำว่า “ไฟ” เป็นคนละสิ่งกัน การสร้างความเชื่อมต่อระหว่าง สามัญญลักษณะและสวลักษณะไม่ใช่เกิดจากการนิยาม เช่นการท่องจำ แต่เกิดจากการเรียนรู้และเข้าใจ ผ่านรูปแบบเหตุและผล^{๑๔} ซึ่งในกรณีของคำว่า “ไฟ” เมื่อเรียนรู้ผ่านการเข้าใจลักษณะของสาเหตุและผล ลัพท์ก็จะทำให้แยกได้ระหว่างไฟที่สามารถทำให้เกิดการเผาไหม้ กับไฟที่ทำมาจากการจำลองโดยหลอดไฟ เป็นต้น

จากตัวอย่างข้างต้น จึงจะเห็นได้ว่ารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสวลักษณะ (Particular) และ สามัญญลักษณะ (Universal) จึงเป็นได้ลักษณะรูปแบบของการอนุมานผ่านความสัมพันธ์แบบสาเหตุและ ผลลัพธ์ ไม่ได้เป็นผ่านพิจารณาอัตลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นจริงของวัตถุนั้นๆ เช่น ไฟต้องมีสีแดง ร้อน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากคุณสมบัติเหล่านั้นเป็นคุณสมบัติที่ต้องอาศัยการสัมผัสซึ่งมนุษย์แต่ละคนจะสามารถ รับรู้ได้ไม่เท่ากัน ยกตัวอย่างเช่น คนตาบอดก็ไม่สามารถเห็นได้ว่าไฟเป็นสีแดง ดังนั้นพระธรรมกิริติจึงกล่าว ว่าภาษาสามารถถ่ายทอดความเป็นจริงของวัตถุและสื่อสารถึงวัตถุได้ผ่านบางรูปแบบเท่านั้นและไม่สามารถ เกิดขึ้นได้ในทุกกรณี แนวคิดทางภาษาของพระธรรมกิริติจึงจัดอยู่ในกลุ่มนามนิยม (Nominalism)^{๑๕} โดยกลุ่มนามนิยมเชื่อว่าภาษาจะสามารถสื่อถึงความเป็นจริงได้สมบูรณ์เพียงใดขึ้นอยู่กับมโนทัศน์ของแต่ละคน

๒. ทฤษฎีการจำแนก (Theory of Exclusion)

ทฤษฎีการจำแนกเป็นทฤษฎีที่ช่วยในการอธิบายความสามารถที่จะเข้าใจความเป็นวัตถุและเปลี่ยน คุณสมบัติเหล่านั้นแล้วแทนที่ด้วยภาษา กล่าวคือในระหว่างที่มนุษย์เข้าไปรับรู้วัตถุ มนุษย์จะพยายาม สืบความคิดเพื่อเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่รู้เกี่ยวกับสิ่งที่รู้ใหม่ ในการพยายามสืบความคิดนี้มนุษย์อ้างอิง องค์ประกอบ ๒ อย่างด้วยกัน^{๑๖} คือ ความสัมพันธ์ทางธรรมชาติระหว่างธรรมชาติด้วยกัน และความแน่นอน และความจำเป็น ในฐานะความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับวัตถุนั้น และสิ่งที่จะช่วยให้การเก็บข้อมูล เพื่อทำให้กระบวนการสืบความคิดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ต้องอาศัย “ความตระหนักรู้” ทั้งนี้ เพราะการที่มนุษย์เข้ารับรู้หรือประจักษ์ความเป็นของวัตถุ ยกตัวอย่างเช่น “ความเป็นวัว” ความเป็นวัว

^{๑๔} Mark Siderits, *Indian Philosophy of Language: Studies in Selected Issues*, (USA : Springer-Science+Business Media, 1946), p. 96.

^{๑๕} Bimal Krishna Matilal, *The Character of Logic in India*, (New York : State University of New York Press, 1998), p. 103.

^{๑๖} Tom J.F. Tillemens, *Dharmakīrti's Pramānavārttika: An Annotated Translation of the Forth Chapter (Parārthāumāna) Volume 1 (k.1-148)*, (Austria : Österreichische Akademie der Wissenschaften Wien, 2000), p. 219.

จะแสดงออกมาเป็นช่วงขณะ ในการเก็บข้อมูล “ความเป็นวัว” ต้องอาศัย “ความตระหนักรู้” เพื่อให้เกิด การ รู้ตัวว่าขณะนี้กำลังรับรู้ หรือ รู้ตัวว่าขณะนี้กำลังสืบความคิด เพราะถ้าในกรณีการสืบความคิด สิ่งที่ถูกคิดไม่ใช่ “ความเป็นวัว” แต่เป็น “รูปแบบของวัว” ที่มนุษย์ผู้นั้นเก็บไว้ ซึ่งมนุษย์ผู้นั้นอาจปรุงแต่ง “รูปแบบของวัว” ผ่านอรรถาธิบายของตนเองเช่น ความรู้สึกชอบและไม่ชอบเป็นต้น ทำให้ไม่ใกล้เคียงกับ “ความเป็นวัว” ที่แท้จริง^{๑๗} ดังนั้นความตระหนักรู้จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการจำแนกสถานะของ วัตถุ

๓. ความคิดและการสื่อสาร

(๑) ความคิด

ก่อนที่มนุษย์จะทำการพูดออกมา มนุษย์ต้องเริ่มจากการคิด ในมุมมองของพระธรรมกิริติ ความคิด จึงมีความสำคัญเทียบเท่ากับภาษา พระธรรมกิริติจึงพยายามเข้าใจรูปแบบการคิดของมนุษย์ โดยท่านกล่าวว่าความคิดเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์ระหว่างร่างกายและจิตใจ (Body-Mind) โดยพื้นฐานจากประสบการณ์ ที่มนุษย์ได้รับจะถูกนำมาเป็นวัตถุดิบของการคิด ประสบการณ์จึงถูกจัดเป็นเหตุผล ซึ่งเรียกรูปแบบนี้ว่า “Essential Syllogistic reasoning”^{๑๘} หรือพระธรรมกิริติเรียกว่า การอนุมานเพื่อตนเอง (Inference for Oneself) ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๓ รูปแบบคือ^{๑๙}

(๑.๑) การอนุมานถึงธรรมชาติของวัตถุ (Svabhava Hetu) นั้น หรือธรรมชาติเป็น พระธรรมกิริติ กล่าวถึงเอกลักษณ์ของแต่ละสิ่งในฐานะธรรมชาติของสิ่งๆ นั้น^{๒๐} เหตุผลประเภทนี้สามารถยืนยันถึงสิ่งที่วัตถุเป็น (What it is) เนื่องจากสิ่งที่ปรากฏสามารถอ้างอิงความเป็นวัตถุผ่าน “ผัสสะ” และการให้เหตุผล จะสัมพันธ์ในระดับเนื้อแท้ด้วยการตรวจสอบจาก “สัญญา” หรือภาพเหตุการณ์เดิมภายในจิตของเรา ยกตัวอย่างเช่น นี่คือน้ำ เพราะ มันคือต้นไผ่ (ต้นไผ่เป็นต้นไม้นี้ประเภทหนึ่ง)

(๑.๒) เหตุผลในฐานะผลลัพธ์ (Kārya Hetu) การอนุมานโดยอิงถึงสาเหตุที่เกิดขึ้นเนื่องจากเป็น คุณสมบัติประการหนึ่งของสิ่งๆ นั้น เมื่อมนุษย์สามารถเก็บภาพในใจ หรือที่เรียกว่า “สัญญา” กับวัตถุ สิ่งหนึ่ง สิ่งที่มีมนุษย์เก็บนอกจากจะเป็นลักษณะแล้ว ยังเก็บข้อมูลอ้างอิงถึงผลลัพธ์ที่สามารถเกิดขึ้นจากวัตถุ

^{๑๗} Bimal Krishna Matilal, *The Character of Logic in India*, (New York : State University of New York Press, 1998), p. 103-104.

^{๑๘} José Ignacio Cabezón, *Buddhism and Language: A Study of Indo-Tibetan Scholasticism*. (New York : State University of New York Press, 1956), p. 120-121.

^{๑๙} Bimal Krishna Matilal, *The Character of Logic in India*, (New York : State University of New York Press, 1998), p. 108.

^{๒๐} Rajendra Prasad, *Dhammakirti's Theory of Inference Revaluation and Reconstruction*, (New Delhi : Oxford University Press, 2002), p. 86-87.

สิ่งนั้น ซึ่งสามารถนำมาอ้างเป็นเหตุผล เรียกว่า Kārya Hetu^{๒๑} เพราะพระธรรมกิริติเชื่อใน Law of Causation ว่าเมื่อมีผลลัพธ์ก็ต้องมีสาเหตุ เมื่อมีการปรากฏของผลลัพธ์ก็จำเป็นต้องมีการปรากฏของสาเหตุ ยกตัวอย่างเช่น ที่นี้มีไฟเพราะที่นี้มีควัน

(๑.๓) การอนุมานโดยอิงในฐานะไม่สามารถรับรู้ได้ (Anuphlabdhi Hetu) การอ้างเหตุผลในฐานไม่ถูกรับรู้ (Anuphlabdhi Hetu)^{๒๒} เมื่อพระธรรมกิริติกล่าวว่า การรู้จะเกิดได้ ๒ ทาง คือ ทางประจักษ์ (Perception) และทางอนุมาน (Inference) ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงสิ่งที่รับรู้ไม่ได้ จึงไม่สามารถใช้เครื่องมือทางประจักษ์ได้ ต้องอาศัยเครื่องมือทางอนุมาน อย่างไรก็ตามการรับรู้และการไม่รับรู้สามารถเป็นองค์ประกอบในการอนุมานถึงวัตถุประเภทนี้ได้ ยกตัวอย่างเช่น ที่นี้ไม่มีหม้อ เพราะ ไม่เห็นว่ามีหม้อที่นี้

(๒) การสื่อสาร

ความคิดและการสื่อสารมีองค์ประกอบเหมือนกันในทัศนคติของพระธรรมกิริติ คือเกิดจากการสร้างมโนทัศน์ แต่การคิดเป็นการกิจกรรมกับตนเองคนเดียวในขณะที่การสื่อสารเป็นกิจกรรมที่ทำกับผู้อื่น มนุษย์เราจะมีความคิดก่อนแล้วจึงมีการสื่อสาร ดังนั้นการสื่อสารจึงประกอบด้วยความคิดและใช้อุমানแบบเพื่อตนเองก่อน (Inference for Oneself) แล้วจึงใช้การอนุมานเพื่อคนอื่น (Inference for Someone Else) ในการสื่อสารจะต้องมีการพิจารณาคนรับสารและเป้าหมายของการสื่อสารอยู่ที่การที่คนรับสารได้รับข้อสรุปจากการสื่อสารที่ถูกต้อง นอกจากนี้พระธรรมกิริติยังกล่าวเสริมอีกว่าการให้ผู้รับสารเข้าใจข้อสรุปได้ถูกต้องไม่จำเป็นต้องใช้ผู้รับสารได้รับเหตุผลในรูปแบบการอนุมานเพื่อตนเอง (Inference for Oneself) ทั้งนี้เพราะผู้รับสารแต่ละคนมีมโนทัศน์เดิมแตกต่างกัน จึงทำการในการสื่อสารไม่จำเป็นต้องแสดงข้อสรุป เพียงแต่ให้วัตถุบในการอนุมาน ผู้สื่อสารก็จะสามารถสร้างข้อสรุปได้โดยตนเอง^{๒๓} ยกตัวอย่างเช่น

ผู้ส่งสารกล่าว ที่ใดมีควัน ที่นั่นมีไฟ เช่นในครัว ที่ไหนไม่มีไฟ ที่นั่นไม่มีควัน เช่นในบ่อน้ำ ที่บนภูเขา มีควัน การที่ผู้ส่งสารกล่าวเพียงเท่านี้ก็สามารถให้ผู้รับสารสร้างข้อสรุปให้ตนเองได้ว่า ที่บนภูเขามีไฟ เป็นต้น รูปแบบของการสื่อสารจึงมีวัตถุประสงค์ทั้งเพื่อพัฒนาความคิดและโน้มน้าว พระธรรมกิริติได้สรุปรูปแบบการอนุมานเพื่อสื่อสาร หรือการอนุมานเพื่อผู้อื่น (Inference for the else of others)^{๒๔} ว่ามี ๒ รูปแบบด้วยกัน คือ

^{๒๑} Loc., p. 64-95.

^{๒๒} Bimal Krishna Matilal, *The Character of Logic in India*, (New York : State University of New York Press, 1998), p. 114.

^{๒๓} Rajendra Prasad, *Dhammakirti's Theory of Inference Revaluation and Reconstruction*, (New Delhi : Oxford University Press, 2002), p. 119-121.

^{๒๔} Bimal Krishna Matilal, *The Character of Logic in India*, (New York : State University of New York Press, 1998), p. 108.

(๒.๑) อนุमानเชิงปฏิฐาน หรือ อนุमानแบบสอดคล้องกัน (Sadharmyavat) เช่น เสียงไม่เป็นอมตะ เพราะมันเป็นสิ่งที่ถูกผลิตขึ้น สิ่งที่ถูกผลิตขึ้นมาทั้งหมด ไม่เป็นอมตะ

(๒.๒) อนุमानเชิงปฏิเสธ หรืออนุमानแบบไม่สอดคล้องกัน (Vaidharmyavat) และใช้ฐานเหตุผลใกล้เคียงกับ การอ้างเพื่อตนเอง เช่น เสียงไม่เป็นอมตะ เพราะมันเป็นสิ่งที่ถูกผลิตขึ้น ไม่มีสิ่งที่ถูกผลิตขึ้นมาได้ มิใช่ไม่เป็นอมตะ^{๒๔}

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีความรู้กับปรัชญาภาษาในทัศนคติของพระธรรมกิริติ

จากการศึกษาทฤษฎีความรู้และปรัชญาภาษาในทัศนคติของพระธรรมกิริติ จะเห็นได้ว่าความรู้ที่ได้มาจากทั้งทางประจักษ์และทางอนุมานล้วนมีความสัมพันธ์กับภาษาในฐานะเป็นทั้งเป็นประธานและเหตุผล อย่างไรก็ตาม มีกรณีที่ความรู้และภาษาไม่สัมพันธ์กัน ทั้งนี้เนื่องจากความรู้มีหลายระดับ การจะเข้าถึงความรู้ความเป็นจริงขึ้นอยู่กับคุณสมบัติทางประสาทสัมผัสและความตระหนักรู้ของแต่ละบุคคล และเนื่องจากเป้าหมายชีวิตของมนุษย์แต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน อันเป็นผลมาจากจิต อธิชาตย์ ความเห็น ทำให้ความสามารถในการเชื่อมต่อระหว่างความรู้กับภาษาในมนุษย์แต่ละคนไม่เท่ากัน ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีความรู้และปรัชญาภาษาตามแนวคิดของพระธรรมกิริติได้เป็น ๒ รูปแบบดังนี้

(๑) ระดับสาเหตุและผลลัพธ์ (Cause-Effect)

แม้ว่ามนุษย์แต่ละคนจะมีความสามารถในการเข้าไปรับรู้แบบประจักษ์กับสิ่งที่มีอยู่จริง (สวลักษณะ) ไม่เท่ากัน ไม่ว่าจะเป็นทั้งมาจากความพิการ ความตระหนักรู้ ความสามารถในการรับรู้ทางจิตและความเพียรในการฝึกฝนจิต แต่มนุษย์ก็สามารถอนุมานถึงสิ่งที่มีอยู่กับสิ่งที่มีผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตนเอง เช่น อากาศซึ่งแม้มนุษย์จะไม่สามารถมองเห็น และมนุษย์ไม่สามารถทราบได้ว่าที่ไหนมีไม่มี ยกเว้นเมื่อมนุษย์เข้าไปในบริเวณที่ไม่มีอากาศแล้วรู้สึกหายใจติดขัด มนุษย์ก็จะทราบได้ว่าไม่มีอากาศเพราะเกิดผลกระทบกับตัวมนุษย์ผู้นั้นเอง

การรู้ในระดับสาเหตุและผลลัพธ์จึงไม่จำเป็นต้องรู้สิ่งที่เป็นรูปแบบ (Form) หรือแก่น (Essence) แต่รู้จากสิ่งที่ปรากฏ ซึ่งการรู้ในระดับสาเหตุและผลลัพธ์ทำให้เกิดการใช้ภาษาโดยไม่ต้องมุ่งที่ตัวโครงสร้างของตัวบทแต่มุ่งเน้นในสิ่งที่ผู้เขียนหรือผู้ส่งสารต้องการจะสื่อ ซึ่งการทราบในลักษณะนี้ช่วยสนับสนุนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อแม่ถามบุตรว่ากินข้าวมาหรือยัง หิวหรือไม่ หากมุ่งเน้นที่โครงสร้างก็จะเข้าใจว่าแม่ต้องการทราบเรื่องบุตรกับการทาน แต่ถ้ามุ่งเน้นไปยังสิ่งที่ผู้ส่งสาร

^{๒๔} พระศรีคัมภีร์ญาณ, พุทธปรัชญา, (พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๕.

ต้องการจะสื่อ ก็จะทำให้ได้ข้อความอีกรูปแบบคือ ได้ทราบว่าแม่ห่วงใยลูก เช่นเดียวกันกับในการเทศน์สอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในการสอนแต่ละครั้งพระองค์มีรูปแบบการใช้ภาษาที่หลายรูปแบบ แต่ถ้าพิจารณาเป้าหมายของพระองค์ก็จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงมุ่งเน้นให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำใจให้บริสุทธิ์ หรือดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาทนั่นเอง

นอกจากคุณสมบัติทางอายตนะ ทางจิต และการฝึกจิต สิ่งที่มีผลที่ทำให้ภาษาไม่สัมพันธ์กับสิ่งที่มีอยู่จริงคือ ความคิด แม้ว่าความคิดจะมีฐานมาจากประสบการณ์ แต่ความสามารถในการปรุงแต่งของความคิด (Conceptual Construction) ทำให้ฐานประสบการณ์อาจเหลือน้อยมากหรือถูกบิดเบือนจนห่างไกลจากความเป็นจริง การปรุงแต่งนี้อาจเกิดจากบุคคลผู้นั้นเอง หรือสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดการหลงใหลในรูปแบบที่บิดเบือนจนทำให้เกิดการมุงร้ายต่อกัน เช่น นางเอกกล่าวทักนางบ๊วว่า “วันนี้ด้วยสวยสดใสเลยนะ” แต่ในความเป็นจริงนางบ๊วปวดแต่การแต่งหน้าช่วยปกปิดเอาไว้ สิ่งที่นางเอพูดและคิดว่านางเอสดใสจริงๆ ข้างในนางบ๊วกลับไม่ได้รู้สึกสดใสแต่อย่างใด เป็นต้น

(๒) ระดับรู้ตามความเป็นจริง

ในทางพระพุทธศาสนาผู้ที่ฝึกตนเองดีแล้วจนเกิดสิ่งที่เรียกว่า ปฏิเวธ ผู้นั้นจะเห็นสภาวะที่แท้จริง เห็นว่าแต่ละสิ่งมีมูลฐานเหมือนกันอย่างไรและมีความแน่นอนหรือเที่ยงแท้หรือไม่ บุคคลเหล่านี้เมื่อต้องการใช้ภาษาเพื่อแสดงสิ่งที่ตนเองค้นพบจะสื่อสารโดยมีวัตถุประสงค์ในการสื่อสาร กล่าวคือไม่พูดเพื่อเจ้อและเลื่อนลอย ทั้งนี้เพราะสิ่งที่อยู่จริงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้มีการเกิดดับ ผู้ที่เริ่มเห็นตามความเป็นจริงจึงเกิดความเบื่อหน่าย และดำรงตนด้วยเป้าหมายชีวิตทางจริยศาสตร์เป็นหลัก ยิ่งผู้นั้นเห็นตามความเป็นจริงมากเท่าไร การดำรงชีวิตโดยยึดมั่นในหลักจริยศาสตร์ก็จะยิ่งมากเท่านั้น

นอกจากนี้รูปแบบในการใช้ภาษาของผู้ที่รู้ตามความเป็นจริงสามารถสื่อสารทั้งอ้างอิงคุณสมบัติหลัก และสิ่งที่มาปลอมปน เพื่อให้เหมาะสมกับผู้รับสารมากที่สุด

อย่างไรก็ดี ในบางกรณีการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารได้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้โดยไม่ต้องใช้ภาษา ยกตัวอย่างเช่น การแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยใช้ความเงียบหรือในกรณีของอัปโพรพริค คือ ไม่ได้ว่ามี แต่เพราะมีแต่ไม่ปรากฏ จึงไม่ได้ไหวหว่าว่ามี เพราะมีเหมือนไม่มี เช่น เจตนาในเวลาหลับ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาปรัชญาของพระธรรมกิริติ นอกจากจะทำให้ทราบลักษณะ ธรรมชาติ และเครื่องมือของความรู้และภาษาแล้ว ปรัชญาของพระธรรมกิริติยังมีพื้นที่ว่างให้มาศึกษาทั้งในด้านการใช้ภาษาเพื่ออธิบายสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ด้วยวิธีประจักษ์ของปุถุชน เช่น การใช้ภาษาในการอธิบายพระนิพพานหรือบุญเป็นต้น หรือความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับความสามารถทางการรับรู้หรือสภาวะของมนุษย์แต่ละคน

บรรณานุกรม

- พระศรีคัมภีร์ญาณ. **พุทธปรัชญา**. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. **ปรัชญาภาษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- Amar Singh. **The Heart of Buddhist Philosophy: Dinnaga and Dharmakīrti**. New Delhi: Munshiram Manoharlal Pulication, 1984.
- Bimal Krishna Matilal. **The Character of Logic in India**. New York: State University of New York Press, 1998.
- Dunne, John D. **Foundations of Dharmakirti's Philosophy (Studies in Indian and Tibetan Buddhism)** . Boston : Wisdom Publications, 2004.
- Geoges B.J. Dreyfus. **Recognizing Reality: Dharmakirti's Philosophy and Its Tibetan Interpretations**. New York: State University of New York Press, 1997.
- John D. Dunne. **Foundation of Dharmakirti's Philosophy**. Boston: Wisdom Publication, 2004.
- Jonardon Ganeri. **Epistemology, Logic, and Grammar in Indian Philosophical Analysis**. New York: Oxford University Press, 2005.
- José Ignacio Cablesón. **Buddhism and Language: A Study of Indo-Tibetan Scholasticism**. New York. State University of New York Press. 1956.
- J.P.Pathirana. **Pragmatism in Buddhism**. Dehiawala Sri Lanka: Buddhist Cultural Centre, 2003.
- Mark Siderits. **Indian Philosophy of Language: Studies in Selected Issues**. New York: Springer-Science+Business Media, 1946.
- Rajendra Prasad. **Dhamrmakirti's Theory of Inference Revaluation and Reconstruction**. New Delhi: Oxford University Press, 2002.
- S.R. Bhatt and Anu Mehrotra. **Buddhist Epistemology**. London: Greenwood Press, 2000.
- Tom J.F. Tillemens. **Dharmakīrti's Pramāṇavārttika: An Annotated Translation of the Forth Chapter (Parārthāumāna) Volume 1 (k.1-148)**. Austria : Österreichische Akademie der Wissenschaften Wien, 2000.